

ปัญหาที่ไม่ใช่ปัญหาในนิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมาย
ธรรมชาติของนักบุญโทมัส อไควนัส:
การตีความใหม่ซึ่งนิติปรัชญา
ของนักบุญโทมัส อไควนัส

ดร.วรพจน์ สืบประเสริฐกุล

ปัญหาที่ไม่ใช่ปัญหาในนิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญ
โทมัส อไควนัส: การตีความใหม่ซึ่งนิติปรัชญาของนักบุญโทมัส อไควนัส
The Unproblematic Problem of Saint Thomas Aquinas's
Legal Philosophy of Natural Law: A Reinterpretation of
Saint Thomas Aquinas's Legal Philosophy

ดร.วรพจน์ สืบประเสริฐกุล*
Dr.Worapoj Suebprasertkul

บทคัดย่อ

ใน Summa Theologica นักบุญโทมัส อไควนัส กล่าวว่า ในกรณีที่กฎหมายบ้านเมืองขัดหรือแย้งกฎหมายธรรมชาติ หากเป็นกฎหมายบ้านเมืองที่มีวัตถุประสงค์เพื่อความจำเป็นของบ้านเมือง กฎหมายบ้านเมืองเช่นว่านั้นหาได้สันนิษฐานสถานะของความเป็นกฎหมายไม่ โดยประการนี้เองทำให้เกิดปัญหาว่า นิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัส อไควนัส มีความย้อนแย้ง และไม่อาจจัดให้เป็นนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติได้หรือไม่

ในการศึกษาตีความใหม่ซึ่งนิติปรัชญาของนักบุญโทมัส อไควนัส โดยการศึกษาปรัชญาจริยศาสตร์ของนักบุญโทมัส อไควนัส กล่าวคือ Theory of the Good ในฐานะที่เป็นฐานทางความคิดกรอบใหญ่ที่ครอบคลุมปรัชญากฎหมาย กล่าวคือ Summa Theologica อีกชั้นหนึ่งนั้น กอปรกับการศึกษานิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติในสมัยปัจจุบันของ Lon L. Fuller กล่าวคือ The Internal Morality of Law ทำให้พบว่า Summa Theologica หาได้ย้อนแย้งไม่ อีกทั้ง ยังสอดคล้องกับนิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติสมัยใหม่ของ Lon L. Fuller ในประการที่ว่ากฎหมายธรรมชาติที่มีเนื้อหามาจากการใช้เหตุผล

*อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง; น.บ. (เกียรตินิยมอันดับสอง) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; LL.M. in Public International Law (with Merit), Queen Mary University of London, UK; น.ด. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. E-mail: worapoj.s@rumail.ru.ac.th

Lecturer in Law at Faculty of Law, Ramkhamhaeng University; LL.B. (Second honor) Chulalongkorn University; LL.M. in Public International Law (with Merit), Queen Mary University of London, UK; LL.D. Thammasat University.

วันที่รับบทความ (received) 30 มิถุนายน 2567, วันที่แก้ไขบทความ (revised) 20 ตุลาคม 2567, วันที่ตอบรับบทความ (accepted) 24 ตุลาคม 2567.

ที่สอดคล้อง The Moral Common Good และดำรงอย่างภววิสัย เป็นเอกเทศต่างหากจากความเป็นอัตวิสัยของผู้ตรากฎหมาย กฎหมายธรรมชาติย่อมดำรงอย่างจริงแท้อิสระจากเหตุผลของปัจเจกชนใด เพราะเหตุผลที่ถูกต้องหนึ่งเดียวมีอยู่อย่างข้อเท็จจริงแยกต่างหากจากเหตุผลของปัจเจกชนแต่ละคน ที่จะทำให้กฎหมายธรรมชาติมีความหลากหลาย โดยประการนี้กฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัส อไควนัส เป็นกฎหมายธรรมชาติเชิงแก่นสารหรือเชิงเนื้อหา อย่างไรก็ดี แนวคิดของนักบุญโทมัส อไควนัส แสดงให้เห็นว่ากฎหมายบ้านเมืองที่แม้มี “เนื้อหา” ขัดกับกฎหมายธรรมชาตินั้น หากมี “กระบวนการ” ตราหรือที่มาที่สอดคล้องหลักการของกฎหมายธรรมชาติ กฎหมายบ้านเมืองนั้นยังคงมีนิติสถานะเป็นกฎหมาย โดยตรรกะนี้อาจกล่าวได้ว่ากฎหมายบ้านเมืองดังกล่าวย่อมเป็นกฎหมายธรรมชาติไปด้วย ดังนี้ ประชญากฎหมายของนักบุญโทมัส อไควนัส ตั้งแต่ยุคกลางนั้นมีได้เป็นเพียงนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติที่แท้จริงเท่านั้น หากแต่ยังมีหลักการที่ทันสมัยอีกด้วย

คำสำคัญ: นักบุญโทมัส อไควนัส, นิติปรัชญา, สำนักกฎหมายธรรมชาติ

Abstract

In *Summa Theologica*, St. Thomas Aquinas states that in cases where human or positive law conflicts with natural law, if the human law's purpose is for the necessity of the state, such human law does not lose its legal status as the law. This raises the question of whether St. Thomas Aquinas's natural law philosophy is self-contradictory and cannot be classified as within the bounds of the philosophy of the School of Natural Law.

A re-interpretation of St. Thomas Aquinas's legal philosophy, through studying his ethical philosophy, namely the Theory of the Good, as the overarching framework encompassing his legal philosophy in *Summa Theologica*, combined with the study of contemporary natural law philosophy by Lon L. Fuller, specifically *The Internal Morality of Law*, reveals that *Summa Theologica* is not self-contradictory. It moreover aligns with Fuller's modern natural law philosophy. Indeed, natural law, whose content derived from the reasoning in compliance with The Moral Common Good, exists objectively, and thus, is independent of the subjectivity of legislators. The natural law exists truly independent of any individual's reasoning because the single correct reason exists as a fact separate from each individual's reasoning, which would diversify natural law. In consequence, St. Thomas's natural law is the substantive natural law. However, the conception of St. Thomas Aquinas demonstrates that human laws, even whose "content" conflicts with natural law, if their "process" of enactment or origin complies with the natural law principles, still maintain legal status. By this logic, such human laws could be even considered natural law as well.

As a result, it is not an exaggeration to state that St. Thomas Aquinas's legal philosophy from the Middle Ages is not only a true natural law philosophy but also endowed with modern principles.

Keywords: Saint Thomas Aquinas, legal philosophy, school of natural law

1. ความเบื้องต้น: ปัญหาและความสำคัญ

สาเหตุสำคัญของปัญหาทางนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติ (School of Natural Law or Legal Naturalism) คือการเอาค่าบังคับของกฎหมายผูกพันไว้กับความเป็นอุดมคติในการใช้เหตุผลสามัญของมนุษย์ทุกคนในการเข้าถึงหลักกฎหมายที่ควรจะเป็น ด้วยเหตุนี้ จึงก่อให้เกิดความหลากหลายไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของเกณฑ์คุณค่า (value) ส่งผลให้ขาดเกณฑ์มาตรฐานร่วมกัน (common standards) ที่จะใช้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับสร้างกฎหมายในรูปแบบเดียวกันหรือเป็นสากลได้ในท้ายที่สุดแล้ว กฎหมายของสำนักกฎหมายธรรมชาติจึงมิได้หลากหลายขึ้นอยู่กับเหตุผลของแต่ละคน อีกทั้ง ไม่สามารถเป็นกฎหมายในแบบที่จะมีสภาพบังคับ (sanction) ในรูปแบบที่จับต้องได้ (tangible) หรือแบบทางการ (official)¹ ยิ่งกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่เป็นอยู่ในทัศนะของสำนักกฎหมายบ้านเมือง² หรือสำนักกฎหมายปฏิฐานนิยม (School of Positive Law or Legal Positivism) ได้

การตีความใหม่ซึ่งหลักนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติโดยนักนิติปรัชญาและนักกฎหมายผู้เป็นนักปฏิบัติในยุคสมัยที่ติดต่อกันมาสำแดงให้เห็นถึงความพยายามในการทำให้ปัญหาประการดังกล่าวของสำนักกฎหมายธรรมชาติได้รับการแก้ไข หรือได้รับการตีความอย่างจริงจัง (Realism) เพื่อสร้างคำอธิบายใหม่แบบสร้างสรรค์นิยม (Constructivism) ตั้งแต่อริสโตเติล (Aristotle) ผู้อธิบายหลักการของสำนักกฎหมายธรรมชาติในสมัยโบราณจนถึงนักบุญโทมัส อควินัส (Saint Thomas Aquinas) (“นักบุญโทมัส”) ที่สานต่อการตีความหลักนิติปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติของอริสโตเติล³ เรื่อยมาจนถึงนักกฎหมายในปัจจุบัน บทความนี้จะได้นำเสนอว่า แม้นักบุญโทมัสจะพยายามยิ่งในการอธิบายแนวคิดกฎหมายธรรมชาติของตนผู้ศึกษานิติปรัชญาของนักบุญโทมัสมักพบปัญหาสำคัญทางนิติปรัชญาในผลงานของท่านในประการที่ว่า นิติปรัชญาของนักบุญโทมัสเป็นนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติจริงหรือไม่ ในขณะที่นักนิติปรัชญาในยุคสมัยใหม่ได้สานต่อพัฒนาการทางความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติในทิศทางใหม่ บทความนี้จะได้แสดงให้เห็นว่า ความพยายามดังกล่าวของนักกฎหมายธรรมชาติสมัยใหม่นี้ได้แก้ไขปัญหาทางนิติปรัชญาของนักบุญโทมัสหรือไม่

¹หรือแบบที่อยู่ในนิยามความหมายแห่ง “สภาพบังคับ” ตามนัยยะของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (School of Positive Law or Legal Positivism).

²บทความนี้เลือกใช้คำ “สำนักกฎหมายบ้านเมือง” เพื่อหมายถึง School of Positive Law or Legal Positivism.

³Fulvio Di Blas, *From Aristotle to Thomas Aquinas: Natural Law, Practical Knowledge and the Person*, (USA: St. Augustine Press, 2021), pp. 115 – 200.

หรือทำให้เรากระจ่างในสิ่งที่มีอยู่เดิมแล้วในนิติปรัชญาของนักบุญโทมัส ซึ่งในกรณีหลัง อาจทำให้เราประจักษ์ว่า นิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสยังคงสอดคล้องกับนิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติในยุคสมัยใหม่ ในท้ายที่สุด การตีความนิติปรัชญาจากยุคกลางใหม่นี้จะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจกฎหมายตามมุมมองสำนักกฎหมายธรรมชาติในสมัยปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้ง และอาจเป็นส่วนหนึ่งในการกระตุ้นให้นักกฎหมายได้ใคร่ครวญนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติใหม่ เพื่อสร้างพัฒนาการทางปัญญาสำหรับคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตต่อไป

2. นักบุญโทมัส อไควนัส

นักบุญโทมัส อไควนัส (Saint Thomas Aquinas)⁴

นักบุญโทมัส เป็นบาทหลวงในคริสต์ศาสนา อาจารย์ และนักปรัชญาชื่อดังที่สุดในยุคกลางของยุโรป ผู้มีคุณูปการต่อวงการนิติศาสตร์ โดยเฉพาะทฤษฎีลำดับศักดิ์แห่งกฎหมายอันมีอากเพิกเฉยได้ว่าเป็นหลักการที่มีอิทธิพลต่อระบบกฎหมายจนถึงปัจจุบัน นักบุญโทมัสได้รับการยกย่องให้เป็นนักปรัชญาผู้ทรงคุณของสำนักกฎหมายธรรมชาติเป็นอย่างมาก เพราะเหตุว่าหากขาดท่านเสียแล้ว นิติปรัชญา

⁴Biography.com Editors, **Biography** [Online], available URL: <https://www.biography.com/religious-figure/saint-thomas-aquinas>, 2024, (February, 1).

ของสำนักกฎหมายธรรมชาติคงมีอาจมีชีวิตสืบต่อจากยุคโบราณหรือกรีกโรมัน ผ่านยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา⁵ มาถึงยุคสมัยใหม่และปัจจุบันได้

นักบุญโทมัสเกิดที่เมือง Roccasecca ในดินแดนของประเทศอิตาลีในสมัยปัจจุบัน ในปีคริสต์ศักราช 1225 เมื่ออายุ 5 ปี นักบุญโทมัสถูกส่งไปได้รับการศึกษาที่ Abbey of Monte Cassino โดยคณะสงฆ์สายเบเนดิก ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นเด็กที่มีไหวพริบ และได้รับจิตวิญญาณอันดี นักบุญโทมัสได้เริ่มศึกษาปรัชญาของอริสโตเติล และต่อมาได้เข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัย Naples ช่วงปีคริสต์ศักราช 1245 ถึง 1252 ศึกษาที่คณะสงฆ์โดมินิกในเมืองเนเปิลส์ ปารีส และโคโลญ และได้บวชเป็นพระสงฆ์ที่เมืองโคโลญ เยอรมนี ในปีคริสต์ศักราช 1250 ต่อมาได้ไปสอนเทววิทยาที่มหาวิทยาลัยปารีส และได้รับปริญญาเอกสาขาเทววิทยาในที่สุด

ความถ่อมตนของนักบุญโทมัสทำให้เพื่อนร่วมชั้นเรียนมองว่าท่านปัญญาทึม (dim-witted) แท้จริงแล้วนักบุญโทมัสผู้ถ่อมใจแฝงไว้ด้วยสติปัญญาอันเฉิดฉาย เราสามารถสรุปตัวตนของท่านด้วยคำกล่าวของนักบุญอัลเบิร์ต ผู้ยิ่งใหญ่ (Saint Albert the Great) ผู้เป็นศาสตราจารย์ของนักบุญโทมัส ผู้ที่เมื่อหลังจากได้อ่านวิทยานิพนธ์ของนักบุญโทมัสแล้วกล่าวว่า “เราเรียกขานหนุ่มผู้นี้ว่าวัวทึม แต่การประกาศก้องในทฤษฎีของเขาจะก้องกัมปนาททั่วทั้งโลกในวันหนึ่ง”⁶

3. นิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัส อไควนัส

3.1 ความสำคัญของปรัชญาจริยศาสตร์ (Ethics) ของนักบุญโทมัสในการศึกษานิติปรัชญาของนักบุญโทมัส

การศึกษาปรัชญากฎหมายนั้นต้องกระทำผ่านการศึกษากายใต้แขนงปรัชญาที่เรียกว่าจริยศาสตร์ (Ethics) เพราะเหตุว่าแนวคิดที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์ของสังคมเริ่มจากการใคร่ครวญด้วยตรรกศาสตร์ว่าด้วยจริยธรรม อันเป็นปฐมบทของกระแสธารแห่งความคิดด้านปรัชญากฎหมายของมนุษยชาติตั้งแต่มุสลิมโบราณ ดังนั้นนิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสจึงเป็นส่วนหนึ่งในแขนงปรัชญาจริยศาสตร์ แม้ว่าผลงานและการสอนของนักบุญโทมัสจะครอบคลุมแขนงปรัชญาอื่น ๆ อาทิเช่น อภิปรัชญาและเทววิทยาด้วยก็ตาม

⁵ยุคเรอเนซองส์ (Renaissance).

⁶ผู้เขียนแปลจาก “We call this young man a dumb ox, but his bellowing in doctrine will one day resound throughout the world!” in Biography.com Editors, **Biography** [Online], available URL: <https://www.biography.com/religious-figure/saint-thomas-aquinas>, 2024, (February, 1).

บทความนี้ศึกษาปรัชญาจริยศาสตร์โดยทั่วไปของนักบุญโทมัสในฐานะกรอบความคิดใหญ่ เป็นการเบื้องต้นก่อน ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้เกิดความเข้าใจงานนิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสอีกชั้นหนึ่ง กล่าวคือ การศึกษาปรัชญาจริยศาสตร์ของนักบุญโทมัสจะทำให้เข้าใจโครงการทางนิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสที่ปรากฏในงาน Summa Theologica หรือ Treatise on Law ของท่านได้อย่างถ่องแท้ อันเป็นผลงานวิชาการของนักบุญโทมัสที่บทความนี้จะได้ศึกษาเป็นการเฉพาะในลำดับถัดไปด้วย

3.2 ปรัชญาจริยศาสตร์ว่าด้วย Theory of the Good ของนักบุญโทมัส

ในทัศนะของนักบุญโทมัสแล้ว “สิ่งซึ่งดี” และในที่นี้คือ “สิ่งซึ่งควรจะเป็น” (ought to be) เช่น กฎหมายที่ควรจะเป็น (law as it ought to be) นั้นหาได้มีบ่อเกิดแห่งคุณค่าจากการให้คุณค่าต่อสิ่งซึ่งดีตามทัศนะของบุคคลผู้ให้นิยามในทางอัตวิสัย (subjective) ไม่ หากแต่สิ่งซึ่งดีและในที่นี้คือ สิ่งซึ่งควรจะเป็น เช่น กฎหมายที่ควรจะเป็นนั้นเป็นคุณค่าที่มีอยู่แล้วอย่างภววิสัย (objective) หรือ อาจเรียกว่ามีอยู่แล้วในฐานะที่เป็นข้อเท็จจริง (fact) ตัวอย่างเช่น การที่มนุษย์มีสัญชาตญาณที่ต้องกินอาหารเพื่อให้ตนเองมีชีวิตดำรงอยู่ได้ คุณลักษณะที่ดีแบบนี้ไม่ได้มีอยู่แบบอัตวิสัย กล่าวคือ มิใช่เป็นเพราะมนุษย์ให้คุณค่ากับการกินเพื่อดำรงชีวิต มนุษย์จึงกิน แต่มนุษย์กินเพราะเป็นคุณลักษณะที่ดีหรือความดีที่มีอยู่ในตัวมนุษย์แล้วแบบภววิสัยหรือแบบข้อเท็จจริง อย่างไรก็ตาม อาจมีข้อโต้แย้งว่า มนุษย์บางคนไม่ต้องการกิน นั้นแสดงว่าความดีในการกินเพื่อให้รอดตายไม่เป็นภววิสัย หากแต่เป็นอัตวิสัยเพราะเหตุว่ามนุษย์เลือกเองที่จะไม่ให้คุณค่ากับการกิน ประเด็นนี้อธิบายได้ว่า การที่มนุษย์คนใดไม่กิน นั่นคือลักษณะเสียหรือความคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริงที่มนุษย์ทุกคนต้องกินเพราะเป็นความดีที่เป็นอยู่จริงในเชิงปรมาตม โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการให้คุณค่าเพื่อทำให้เป็นคุณค่า (value) ขึ้นมา อันจะเป็นค่านิยมที่เป็นอัตวิสัยมากกว่าข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ในฐานะข้อเท็จจริงหรืออย่างเป็นภววิสัย ในประการหลังดังกล่าวนี้คือ ความมุ่งหมายของ Theory of the Good ของนักบุญโทมัสซึ่งมีลักษณะเป็นภววิสัยว่าด้วยศีลธรรม (Ontology of Morals)⁷

ดังนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องอธิบายภววิสัยว่าด้วยศีลธรรม (Ontology of Morals) ในปรัชญาของนักบุญโทมัส หรือกล่าวอีกนัย คือ การอธิบายความเป็นภววิสัยแห่งความดีในแง่ปรัชญาจริยศาสตร์ของนักบุญโทมัสเพื่อที่จะเข้าใจแนวคิดทางศีลธรรมในปรัชญากฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัส ศีลธรรมที่ใช้เป็นหลักการในการตรากฎหมายที่ควรจะเป็นนั้นไม่ได้มาจากความเป็นอัตวิสัยของผู้ตรากฎหมาย ซึ่งผู้เข้าใจแนวคิดสำนักกฎหมายธรรมชาติโดยทั่วไปมักเข้าใจผิดกัน

⁷เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาจริยศาสตร์

“คำสั่งทางศีลธรรมมีพลังในการสั่งแบบไม่มีเงื่อนไขมากกว่าจะเป็นแต่เพียงแบบมีเงื่อนไข”⁸

คำอธิบายของ Edward Feser ข้างต้นนี้สรุปใจความสำคัญของแนวคิดที่ว่าความดีหรือศีลธรรมตามทัศนะของนักบุญโทมัสนั้นไม่ใช่พลังในเชิงเงื่อนไขหรือมาจากการสร้างเงื่อนไขภายในของมนุษย์ หากแต่เป็น “พลังแบบไม่มีเงื่อนไข” กล่าวคือ ไม่ได้มาจากการสร้างเงื่อนไขโดยความปรารถนาของมนุษย์อันเป็นอัตวิสัยต่อสิ่งซึ่งเรียกว่าดีหรือถูกต้อง อันนับได้ว่า ศีลธรรมนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลที่มีกรอบความคิดในอันที่จะมองว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ดีหรือถูกต้องตามทัศนะของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง อันเป็นปัจเจกแยกกัน หากทั่วกรอบความคิดที่ใช้มองว่าสิ่งใดว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือถูกต้องนั้นเป็นสิ่งที่อยู่นอกตัวบุคคล นอกความคิดอันแตกต่างกันไปตามแต่ละบุคคล ในทางปรัชญากรอบความคิดหรือความจริงที่เป็นอยู่เองต่างหากนอกตัวบุคคลแบบนี้ถือว่าเป็นอภิปรัชญา (Metaphysics) กล่าวคือ เป็นความจริงในฐานะที่เป็นข้อเท็จจริง (factual) ไม่ใช่ความจริงโดยการแปรผันตามแนวคิดของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง (relative) ไม่ใช่ความจริงที่เป็นความจริงของใคร แต่เป็นความจริงที่จริง ดังนั้น พันธกรณีทางศีลธรรม (moral obligation) ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะบุคคลผูกพันตนกับมูลหนี้ หรือมีหนี้ทางศีลธรรมอันใดที่สร้างขึ้น หากแต่พันธกรณีทางศีลธรรมนี้ปรากฏขึ้นตามความจริงทางศีลธรรมนั้นที่มีอยู่เองแล้ว ทำนองเดียวกับหนี้ที่เกิดขึ้นโดยนิติเหตุ เพราะกฎหมายอันเป็นความจริงภายนอกตัวเอกชนได้กำหนดให้มีหนี้เช่นนั้น ไม่ใช่เรื่องของเอกชนที่ใช้เสรีภาพทางแพ่งของตนเข้าผูกพันในนิติกรรมสัญญา อันจะก่อให้เกิดหนี้เพื่อผูกพันบุคคลทางกฎหมาย อันนำไปสู่การเกิดขึ้นซึ่งพันธกรณีที่บุคคลต้องผูกพันตนตามหนี้นั้นขึ้นมา ในกรณีหลังนี้คือพันธกรณีที่เกิดขึ้นในแง่อัตวิสัย ซึ่งมีใช้พันธกรณีที่เกิดขึ้นในแง่ภาววิสัยอย่างกรณีหนี้ที่เกิดขึ้นเพราะนิติเหตุ อันเป็นความจริงต่างหากที่อยู่นอกตัวเอกชนนั่นเอง

กรณีที่บุคคลไม่สามารถคิดในสิ่งที่ถูกมองว่าดี ถูกต้อง หรือชอบด้วยศีลธรรม หรือกรณีที่มีอำนาจหรือฝ่ายนิติบัญญัติของรัฐออกกฎหมายโดยไม่สามารถใช้กรอบความคิดที่ถูกมองว่าดี ถูกต้อง หรือชอบด้วยศีลธรรมได้ ย่อมจะถูกทำให้เข้าใจได้ว่าปรัชญากฎหมายธรรมชาติที่อาศัยฐานความคิดเรื่องศีลธรรมหรือเหตุผลตามธรรมชาติที่เป็นลักษณะภาววิสัยของนักบุญโทมัสนั้นไม่อาจถูกต้องหรือเป็นจริงได้ ฉะนั้น ปรัชญากฎหมายธรรมชาติจึงไม่สอดคล้องกับภาววิทยาว่าด้วยศีลธรรม (Ontology of Morals) ประเด็นนี้อธิบายโดยเปรียบเทียบได้ว่า หากบุคคลประพฤติตนในทางที่ไม่ดี ไม่ถูกต้อง เช่น บุคคลไม่กินผัก เพราะไม่ชอบผัก บุคคลไม่ได้ไม่กินผักเพราะกรอบความคิดว่าอาหารที่ดีที่ถูกต้องเป็นอย่างอื่นที่ไม่ใช่ผัก ตนจึงเลือกกินอย่างอื่นยกเว้นผัก เช่นนี้ ผักไม่ใช่สิ่งดีตามกรอบความคิดของเขา เท่ากับหมายความว่า กรอบความคิดหรือเหตุผลในการมองว่าอะไรดีหรือถูกต้องเป็นอัตวิสัย แต่ที่จริง

⁸ผู้เขียนแปลจาก “Moral imperatives have categorical rather than merely hypothetical force.” in Edward Feser, *Aquinas A Beginner's Guide* (London: Oneworld, 2013), p. 186.

แล้วนั้นเป็นเพราะกรอบความคิดที่ว่าสิ่งใดดี หรือถูกต้องมีอยู่แล้วนอกตัวบุคคลนั้น กล่าวคือ กรอบความคิดที่มาจากข้อเท็จจริงว่าผักมีประโยชน์และดีต่อร่างกายเป็นสิ่งถูกต้องที่มนุษย์จะต้องกินผักด้วยเพื่อสุขภาพที่ดีตามหลักการชีววิทยาและความรู้ด้านสุขภาพอันเป็นข้อเท็จจริงที่จริงอยู่แล้ว นอกตัวบุคคลดังกล่าว ดังนั้น กรอบความคิดว่าผักดีมีประโยชน์นั้นไม่ได้กำเนิดจากเหตุผลส่วนบุคคลอันเป็นเรื่องเฉพาะปัจเจกบุคคลอันเป็นอัตวิสัยแต่อย่างใดในทำนองเดียวกันกฎหมายที่ดีหรือมีค่าทางศีลธรรมหาได้ขึ้นอยู่กับกรอบความคิดของบุคคลซึ่งมีได้หลากหลายไม่ หากแต่เกิดจากกรอบความคิดชุดเดียวกันที่แยกต่างหากจากบุคคลต่าง ๆ ดังที่นักบุญโทมัสได้กล่าวไว้ซึ่งช่วยอธิบายในประเด็นนี้ได้ว่า “ความพอประมาณนั้นเกี่ยวข้องกับประเด็นของความปรารถนาในอาหาร เครื่องดื่ม ความกำหนดซึ่งถูกกำหนดไว้แล้วเพื่อให้เป็นไปตามความดีร่วมกันในทางธรรมชาติ เช่นเดียวกับประเด็นของกฎหมายที่ถูกกำหนดไว้แล้วเพื่อให้เป็นไปตามความดีร่วมกันที่มีค่าทางศีลธรรม”⁹

ความดีร่วมกันที่มีค่าทางศีลธรรม หรือ The moral common good นั้น คือความดีหรือศีลธรรมที่ “ร่วมกัน” (common) ซึ่งโดยความหมายของคำคุณศัพท์คำนี้แล้ว หมายถึงทุกคนมีส่วนร่วม เป็นสิ่งที่เป็นโดยทั่วไป จึงเป็นคำที่บ่งถึงความเป็นภววิสัย มิเช่นนั้นคงไม่มีการใช้คำคุณศัพท์นี้มาขยายคำว่า “ความดี” (good) นอกจากนี้ คำคุณศัพท์ “moral” ซึ่งหมายถึงศีลธรรมหรือความถูกต้องที่มีค่าทางศีลธรรมยังถูกนักบุญโทมัสใช้เพื่อขยายคำว่า “ความดี” (good) เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจว่า “ความดีร่วมกัน” (common good) ในที่นี้ถูกต้องมีค่าทางศีลธรรมอีกด้วย

ข้อความที่ว่า “...เช่นเดียวกับประเด็นของกฎหมายที่ถูกกำหนดไว้แล้วเพื่อให้เป็นไปตามความดีร่วมกันที่มีค่าทางศีลธรรม”¹⁰ นั้นแสดงให้เห็นชัดว่ากฎหมายในทัศนะของนักบุญโทมัสเป็นสิ่งซึ่งต้องขึ้นอยู่กับความดีร่วมกันที่มีค่าทางศีลธรรม เช่นนี้ ความดีร่วมกันเช่นนี้จึงเป็นความดี (good) ที่มีอยู่เองต่างหากจากความดีที่มีอยู่ในบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่สามารถจะแตกต่างกันได้ โดยสังเกตจากการใช้คำว่า “ร่วมกัน” (common) ของนักบุญโทมัสซึ่งบ่งถึงความเหมือนกัน และไม่ได้ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล กล่าวอีกนัย คือ เหตุผลตามธรรมชาติที่ใช้เพื่อเป็นเกณฑ์หรือมาตรฐานว่าสิ่งหรือกฎหมายใดดีหรือถูกต้องเพื่อแสดงว่าสิ่งหรือกฎหมายนั้นมีคุณค่าทางศีลธรรมนั้นมีอยู่เองแล้วอย่างข้อเท็จจริงที่ดำรงอย่าง

⁹ผู้เขียนแปลจาก “Temperance is about matters of concupiscence of food, drink and sexual matters which are indeed ordained to the natural common good, just as other matters of law are ordained to the moral common good.” (ตัวเอียง โดยผู้เขียน) in Saint Thomas Aquinas, *Treatise on Law (Summa Theologica, Questions 90 - 97)* (Washington, D.C.: Regnery Publishing, INC.), p. 63.

¹⁰ผู้เขียนแปลจาก “..., just as other matters of law are ordained to the moral common good.” in Ibid., p. 63.

ภาวีสัย ดังนั้น เหตุผลตามธรรมชาติที่ใช้เพื่อเป็นเกณฑ์หรือมาตรวัดว่าสิ่งใดดีหรือถูกต้องเพื่อสร้างกฎหมายตามทัศนะของนักบุญโทมัสจึงมีอยู่เองแล้วอย่างข้อเท็จจริงที่ดำรงอย่างภาวีสัย มิใช่สิ่งซึ่งเป็นไปตามเหตุผลของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เช่นนี้ จึงทำให้เข้าใจได้ว่าความคิดเห็นที่ว่าเหตุผลในการมองว่าสิ่งใดดีหรือถูกต้องในการตรากฎหมายนั้นหลากหลาย เป็นอัตวิสัย และหาความจริงที่สุด (ultimate reality) หรือมาตรฐานหนึ่งเดียว (common standard) ไม่ได้ นั่น ไม่ใช่นิติปรัชญาของนักบุญโทมัสอย่างที่สำคัญกฎหมายบ้านเมืองหรือผู้ที่ไม่ได้ศึกษาปรัชญาอย่างจริงจังเข้าใจ

เพื่อให้เห็นภาพพจน์ของการสานต่อนิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติจากสมัยกรีกโดยนักบุญโทมัสอีกโสดนั้น จึงต้องกล่าว ณ ที่นี้ด้วยว่า หลักการของนักบุญโทมัสวางอยู่บนฐานความคิดของปรัชญาอริสโตเติลด้วยในแง่ที่ว่าสรรพสิ่งย่อมพัฒนาไปสู่จุดหมายที่แน่นอน โดยที่สรรพสิ่งมีจุดหมายนั้นข้างในแล้วโดยธรรมชาติ¹¹ กล่าวคือ สรรพสิ่งรวมถึงกฎหมายย่อมมีไว้บนโลกเพื่อพัฒนาสู่ความดีสูงสุด (the Good) หรือพระเจ้า อันมีหรือทรงมีสถานะเป็นภาวีสัยในทางอภิปรัชญา โดยที่ไม่ต่างจากการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมที่เป็นการเคลื่อนที่หรือพัฒนาของสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งมนุษย์ที่พระเจ้าสร้างซึ่งมุ่งไปหาพระเจ้า หรือความดีสูงสุด (the Good) นี้ โดยมีค่าเฉพาะเรียกว่า Summum Bonum¹²

อนึ่ง คำอธิบายของ Michael Cronin¹³ สามารถสรุปความเข้าใจปรัชญา Theory of the Good ของนักบุญโทมัสได้เป็นอย่างดี จึงขอยกมาไว้ ณ ที่นี้ ดังนี้

“ในแง่ของความหมายของคำอย่างเป็นที่สุด หน้าที่ทางศีลธรรมนั้นเป็นธรรมชาติ ไม่เพียงแต่วัตถุเฉพาะใด ๆ จะเป็นเครื่องมือโดยธรรมชาติเพื่อนำไปสู่จุดจบของมนุษย์เท่านั้น แต่ความปรารถนาของเราต่อจุดจบนั้นก็ก็เป็นไปโดยธรรมชาติด้วย และดังนี้ ความจำเป็น (หรือ พลังที่มีอำนาจผูกพันหรือเป็นพันธกรณี) ของเครื่องมือนั้นก็ก็เป็นไปตามธรรมชาติเช่นกัน”¹⁴

¹¹Thomas Aquinas, Summa contra gentiles, III, 17. อ้างใน วรเจตน์ ภาคีรัตน์, **ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา** (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อ่านกฎหมาย, 2664), หน้า 148.

¹²โปรดดูทฤษฎี Four Causes ของนักบุญโทมัส อควินัส ประกอบ.

¹³นักทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติแบบ Neo-Scholastic.

¹⁴ผู้เขียนแปลจาก “In the fullest sense of the word, then, moral duty is natural. For not only are certain objects natural means to a man’s final end, but our desire of that end is natural also, and therefore, the necessity [or obligatory force] of the means is natural.” in Michael Cronin, **The Science of Ethics, Volume 1** (Dublin: M.H. Gill and Son, Ltd., 1939), p. 222.

3.3 นิติปรัชญาใน Summa Theologica ของนักบุญโทมัส

ผลงานทางนิติปรัชญาของนักบุญโทมัสในยุคกลางนี้เป็นการถกทอโครงการทางปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติที่ได้รับการสืบทอดจากยุคสมัยกรีกสู่ปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันว่านักบุญโทมัสได้สานต่อปรัชญากฎหมายธรรมชาติของอริสโตเติล โดยที่ท่านได้อรรถาธิบายเพิ่มเติมว่า กฎหมายที่มาจากความคิดของมนุษย์นั้นมีอาจสูงไป หรือสมบูรณ์ไปกว่ากฎหมายนิรันดร์ (Eternal Law) ของพระเจ้า มนุษย์ใช้เหตุผลของตนเพื่อเข้าถึงหลักการของกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ได้เท่าที่ปัญญาของมนุษย์จะนำไปถึง แต่ปัญหามนุษย์นั้นก็จำกัด มนุษย์ใช้ปัญญาอันจำกัดนั้นในฐานะสิ่งมีชีวิตที่พระเจ้าสร้างมาเพื่อร่วมลงไปในกฎหมายนิรันดร์ของพระเป็นเจ้าเพื่อหยั่งเอากฎหมายธรรมชาติออกมา ดังที่นักบุญโทมัสกล่าวว่า

“การมีส่วนร่วมในกฎหมายนิรันดร์โดยสิ่งมีชีวิต¹⁵ (หรือ สิ่งที่พระเจ้าทรงสร้าง) ที่มีเหตุผลนี้ก็คือกฎหมายธรรมชาติ”¹⁶

เช่นนี้ กฎหมายธรรมชาติจึงมีข้อจำกัดในตัวเอง เนื่องจากกฎหมายธรรมดานั้นแท้จริงคือการสำแดงออกซึ่งการดำรงอยู่ของกฎหมายนิรันดร์ของพระเป็นเจ้าในทางที่จำกัด กล่าวคือ โดยผ่านเหตุผลของมนุษย์ซึ่งมีข้อจำกัด ดังที่นักบุญโทมัสกล่าวว่า กฎหมายธรรมดานั้นสามารถเข้าใจได้โดยการเทียบกับกฎหมายนิรันดร์ในฐานะที่เป็นการปรากฏซึ่งกฎหมายนิรันดร์ในระเบียบธรรมชาติ¹⁷ กฎหมายธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่ต้อง “เข้าถึง” มากกว่า “สร้างขึ้น” และย่อมแตกต่างจากกฎหมายมนุษย์หรือกฎหมายบ้านเมือง (Human Law or Positive Law) ซึ่งมนุษย์ใช้เหตุผลของตนในการสร้างขึ้น จึงเป็นการสร้างที่เกิดขึ้นโดยสองส่วน กล่าวคือ เหตุผลตามธรรมชาติอย่างที่เราได้กล่าวในนิติปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติ และการสร้างขึ้นผ่านการบัญญัติในเชิงรูปแบบ (legal formality) ให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายของบ้านเมือง ฉะนั้น อาจกล่าวอีกมุมหนึ่งว่า กฎหมายมนุษย์หรือกฎหมายบ้านเมืองวางอยู่บนฐาน กล่าวคือ หลักคิดตาม “เหตุผลที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ” (natural reasons) และรวมถึงอีกฐานคือ “เหตุผลความจำเป็นหรือความต้องการของสถานการณ์บ้านเมือง” (contingent reasons) เช่นนี้ กฎหมายบ้านเมืองจึงเป็นมากกว่าเหตุผลที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ความขัดแย้งของกฎหมายบ้านเมือง

¹⁵ผู้เขียนแปลคำ “creature” ในภาษาอังกฤษว่า “สิ่งมีชีวิต” อย่างไรก็ตาม หากจะแปลให้ตรงกับความหมายของคำในภาษาอังกฤษที่แท้จริงมากกว่า ต้องแปลว่า “สิ่งที่พระเจ้าทรงสร้าง.”

¹⁶ผู้เขียนแปลจาก “This participation of the eternal law in the rational creature is called the natural law.” Summa Theologica I-II.91.2 cited in Edward Feser, op. cit., p.187.

¹⁷ผู้เขียนแปลจาก “The “natural law,” then, can also be understood in terms of its contrast with the eternal law, as the manifestation of the latter within the natural order.” in Edward Feser, op. cit., p.187.

ที่มีต่อกฎหมายธรรมชาติ จึงเป็นความขัดแย้งที่มาจากฐานความคิดที่เป็นเหตุผลความจำเป็นหรือความต้องการของบ้านเมือง แม้ว่าในหลายกรณี เหตุผลของผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจในการสร้างกฎหมายมีน้ำหนักมากกว่าเหตุผลตามธรรมชาติซึ่งเป็นเหตุผลที่มีค่าทางศีลธรรมตามนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาตินั่นเอง

เพราะเหตุว่า กฎหมายธรรมชาติอาจไม่ดำรงอยู่ในใจมนุษย์ได้ และเช่นนั้นมนุษย์จึงออกกฎหมายบ้านเมือง (Human Law) ดังที่มีข้อโต้แย้งต่อนักบุญโทมัสว่า

“ข้อโต้แย้งที่ 3 สิ่งซึ่งสถาปนาขึ้นโดยกฎหมายนั้นถูกทำให้ยุติธรรม แต่มีสิ่งมากมายที่มนุษย์ตราขึ้นซึ่งขัดต่อกฎหมายธรรมชาติ ดังนั้น กฎหมายธรรมชาติจึงสามารถถูกกำจัดไปจากใจของมนุษย์ได้”¹⁸

ต่อประเด็นโต้แย้งนี้ นักบุญโทมัสได้ตอบโดยแสดงทัศนะว่า

“คำตอบสำหรับข้อโต้แย้งที่ 3 ข้อโต้แย้งที่กล่าวมานั้นเป็นจริงแต่ในส่วนหลักการลำดับรองของกฎหมายธรรมชาติ ซึ่งผู้ตราได้สร้างกรอบการตราที่จำเพาะเจาะจงซึ่งไม่ยุติธรรมต่อดังกฎหมายธรรมชาตินั้น”¹⁹

เห็นได้ว่านักบุญโทมัส ไม่ได้กล่าวว่ากฎหมายธรรมชาติสามารถเอาออกไปจากใจของมนุษย์ได้อย่างที่ประเด็นโต้แย้งได้กล่าวขึ้น หากแต่กลับตอบได้ว่าในกรณีนี้คือผู้ตรากฎหมายหรือฝ่ายนิติบัญญัติได้ตรากฎหมายที่ขัดแย้งต่อกฎหมายธรรมชาติ ฝ่ายนิติบัญญัตินั้นได้สร้างกรอบการตรากฎหมายที่ไม่ยุติธรรมนั่นเอง

นอกจากนี้ นักบุญโทมัสยืนยันถึงการต้องมีกฎหมายดำรงอยู่เพื่อเป็นเครื่องชี้นำมนุษย์ไปสู่หนทางดี ดังที่ท่านกล่าวว่า

“มนุษย์ผู้ซึ่งมีนิสัยดีนั้นมีใจสมัครมุ่งสู่ความดีได้โดยการถูกรวมดัดเตือนมากกว่าการถูกบังคับ แต่มนุษย์ผู้ซึ่งมีนิสัยชั่วร้ายนั้นจะไม่สามารถถูกนำไปสู่ความดีได้ เว้นแต่พวกเขาจะถูกบังคับ”²⁰

¹⁸ผู้เขียนแปลจาก “Obj.3 Further, that which is established by law is made just. But many things are enacted by men, which are contrary to the law of nature. Therefore, the law of nature can be abolished from the hearts of man.” in Saint Thomas Aquinas, op. cit., p.71.

¹⁹ผู้เขียนแปลจาก “Reply Obj.3 This argument is true of the secondary precept of the natural law, against which some legislators have framed certain enactment which are unjust.” in Ibid., p.72.

²⁰ผู้เขียนแปลจาก “Men who are well disposed are willingly to virtue by being admonished better than be coercion: but men who are evilly disposed are not led to virtue unless they are compelled.” in Ibid., p.76.

เพราะเหตุว่าสัจจะซึ่งในที่นี้คือกฎหมายธรรมชาติแม้เป็นจริงสำหรับทุกคน แต่ไม่ได้อาจรู้ได้ทุกคน ดังที่นักบุญโทมัสกล่าวใน Summa Theologica ในบทที่ว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติ (Of the Natural Law) ว่า “สัจจะนั้นเหมือนกันสำหรับทุกคน แต่ไม่อาจถูกรู้ได้อย่างเท่ากันสำหรับทุกคน”²¹ ซึ่งยังสนับสนุนปรัชญาจริยศาสตร์ว่าด้วย The Theory of the Good ของนักบุญโทมัสที่ว่ากฎหมายธรรมชาติด่อมเป็นสัจจะความจริงแบบภววิสัย (objective) เนื่องด้วยกฎหมายธรรมชาติซึ่งในที่นี้คือสัจจะย่อมเป็น “เหมือนกันสำหรับทุกคน” (“the same for all”) ดังนั้น กฎหมายธรรมชาติในทัศนะของนักบุญโทมัสจึงไม่ขึ้นอยู่กับเหตุผลของแต่ละปัจเจกบุคคลในทางอัตวิสัย แต่สำหรับบุคคลผู้ซึ่งชั่วก็จะถูกนำสู่ความดีไม่ได้ หากปราศจากการถูกบังคับ (compelled) โดยกฎหมายนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม กฎหมายที่ใช้บังคับบุคคลผู้ซึ่งชั่วสู่ความดีนั้น นักบุญโทมัสไม่สนับสนุนการประสิทธิ์ประสาทความยุติธรรมโดยตัวผู้พิพากษา²² ซึ่งเป็นปัจเจกบุคคล หากแต่สนับสนุนความยุติธรรมที่สร้างและมีอยู่ในกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่มนุษย์ได้บัญญัติไว้ ดังที่กล่าวไว้ว่า

“ดังที่นักปรัชญากล่าวว่า เป็นการดีกว่าที่ทุกสิ่งจะถูกกำกับไว้โดยกฎหมายมากกว่าจะปล่อยให้ผู้อยู่ในการตัดสินของผู้พิพากษาด้วยเหตุผล 3 ประการ กล่าวคือ ประการแรก เพราะเป็นการง่ายที่จะหาผู้ทรงปัญญาจำนวนเล็กน้อยที่มีความสามารถในการสร้างกฎหมายที่ถูกต้องกว่าการหาคนจำนวนมากที่จะพิพากษาได้ถูกต้องในแต่ละคดี ประการที่สอง เพราะผู้ที่สร้างกฎหมายได้พิจารณาว่าน่าจะสร้างกฎหมายใดขึ้นมาล่วงหน้า ในขณะที่คำพิพากษาในแต่ละคดีต้องถูกทำให้มีขึ้นทันทีที่มีคดีมาถึงศาล และยังเป็นกรง่ายสำหรับมนุษย์ที่จะพิจารณาว่าสิ่งใดถูกต้องโดยการนำเหตุการณ์หลายหลากเข้าสู่การใคร่ครวญกว่าการใคร่ครวญข้อเท็จจริงแต่เพียงข้อเดียว ประการที่สาม เพราะผู้สร้างกฎหมายได้ตัดสินในทางนามธรรมและตัดสินเหตุการณ์ในอนาคต ในขณะที่ผู้ที่นั่งบัลลังก์พิพากษาได้ตัดสินสิ่งซึ่งมีอยู่ในปัจจุบันซึ่งเขาจะต้องถูกความรัก ความเกลียดชัง หรือความโลภบางประการมีผลกระทบต่อดัวเขอันเป็นเหตุให้คำพิพากษาของเขาถูกบิดเบือนไป”²³

²¹ผู้เขียนแปลจาก “The truth is the same for all, but is not equally known to all...” in Ibid., p. 65.

²²อย่างที่เป็นในระบบกฎหมายไม่เป็นลายลักษณ์อักษร (Common Law System) ของอังกฤษ.

²³หรือ ควรจะแปลว่า ไม่เที่ยงธรรม.

ด้วยเหตุนี้ ความยุติธรรมที่จะคิดคำนึงขึ้นมาได้ของผู้พิพากษามีอาจถูกพบได้ในมนุษย์แต่ละคน และด้วยเหตุที่ความยุติธรรมสามารถถูกทำให้เบี่ยงเบนได้ ดังนั้น เมื่อใดก็ตามที่มีความเป็นไปได้ มันจึงจำเป็นสำหรับกฎหมายที่จะหยั่งหาวิธีการตัดสิน และมันก็จำเป็นที่จะให้มีกรณีอยู่น้อยมาก ๆ ที่จะหลุดรอดไปอยู่ภายใต้การตัดสินของมนุษย์”²⁴

4. ปัญหานิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัส อไควนัส

ข้อยืนยันสำคัญของสำนักกฎหมายบ้านเมืองต่อแนวคิดของนักบุญโทมัสมักยึดโยงกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการที่เมื่อกฎหมายที่รัฐออกมาหากขัดหรือแย้งกับหลักปรัชญากฎหมายธรรมชาติหรือเหตุผลอันชอบธรรมแล้วก็ยังเป็นอันใช้บังคับได้ สะท้อนให้เห็นถึงการขาดซึ่งลักษณะของความเด็ดขาดของโครงการทางปรัชญาของนักบุญโทมัส เพื่อให้เข้าใจปัญหาและการตอบปัญหาในที่นี้ ควรทำความเข้าใจบริบทเชิงสถานที่และเวลาที่นักบุญโทมัสมีชีวิตอยู่ก่อนด้วย

สภาพสังคมศักดินาสวามิภักดิ์ในสมัยกลางของยุโรปและอิทธิพลของคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก²⁵ เป็นเหตุผลสำคัญในการสร้างกรอบความคิดทางกฎหมายให้แก่ักบุญโทมัส ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ คือ โครงสร้างทางสังคม และแนวคิดในการปกครองและจัดสรรบุคคลในสมัยนั้น ซึ่งต้องอาศัยการสวามิภักดิ์มูลนายผู้ซึ่งเป็นผู้ตรากฎหมาย จึงเป็นผลให้กรอบความคิดของนักบุญโทมัส

²⁴ผู้เขียนแปลจาก “As the Philosopher says (Rhet. i. I) it is better that all things be regulated by law, than left to be decided by judges: and this for three reasons. First, because it is easier to find a few wise men competent to frame right laws, than to find the many who would judge aright each single case. – Secondly, because those who make laws consider long beforehand what laws to make; whereas judgment on each single case has to be pronounced as soon as it arises: and it is easier for man to see what is right, by taking many instances into consideration, than by considering one solitary fact. —Thirdly, because lawgivers judge in the abstract and of future events; whereas those who sit in judgment judge of things present, towards which they are affected by love, hatred, or some kind of cupidity; wherefore their judgment is perverted.

Since then the animated justice of the judge is not found in every man, and since it can be deflected, it was necessary, whenever possible, for the law to determine how to judge, and for very few matters to be left to the decision of men.” in Saint Thomas Aquinas, op. cit., p.76.

²⁵เป็นนิกายเดียวที่มีอยู่ในขณะนั้นของส่วนมากของภาคพื้นทวีปยุโรปก่อนการเกิดขึ้นของนิกายโปรเตสแตนต์ในภายหลัง.

อยู่ได้อิทธิพลของกรอบความคิดทางสังคม (convention) ในสมัยนั้นอย่างเลี่ยงมิได้ นอกจากนี้ คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกมีคำสอนที่อาศัยปรัชญาเทววิทยา (Theology) ซึ่งวางหลักว่า พระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่ง และโดยการที่พระเยซูทรงแต่งตั้งเปโตรหรือปีเตอร์ อัครสาวกเป็นองค์ตัวแทน บนพื้นพิภพ จึงนำไปสู่การเกิดขึ้นซึ่งตำแหน่งพระสันตะปาปา ประมุขของคริสตจักรบนโลกมนุษย์ ซึ่งเป็นเสมือนองค์ตัวแทนของพระเจ้า นอกจากนี้ บรรดาเจ้าผู้ปกครองนครรัฐ (city states) ในสมัยนั้น ต่างเป็นคริสต์ศาสนิกชน และต่างยอมรับว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของพระเป็นเจ้า ในสำนักทางกฎหมาย ของผู้ปกครองนครรัฐ พวกเขามองว่าในเมื่อพระเยซูซึ่งคือพระเจ้าที่เสด็จลงมาบนโลกมนุษย์ได้ประทาน พระอำนาจผ่านการแต่งตั้งปีเตอร์เป็นผู้แทนพระองค์ เมื่อปีเตอร์วายชนม์ไปก็ยังคงมีการสืบทอดตำแหน่ง พระสันตะปาปาและถ่ายโอนพระอำนาจให้ผู้ดำรงตำแหน่งพระสันตะปาปาเรื่อยมา เช่นนี้ อำนาจอธิปไตย ของพระเจ้าจึงได้รับการสืบทอดโดยมีผู้ดำรงตำแหน่งพระสันตะปาปา ผู้เป็นองค์อัครบิดรเหนือนครรัฐ และเจ้าผู้ครองนครรัฐทั้งหลายในยุโรป และจึงทรงมีพระอำนาจปกครองนครรัฐทั้งหลายที่เป็น รัฐศาสนาคริสต์นั่นเอง²⁶ ดังนี้ พระสันตะปาปาจึงทรงมีอำนาจในการตรากฎหมาย (canon law) โดยถือว่าเป็นกฎหมายระหว่างประเทศในสมัยนั้น

พระสันตะปาปาทรงมีอำนาจอธิปไตยในการตรากฎหมายในทางโลกด้วยก็จริง แต่ก็ทรงเป็น ผู้นำหรือประมุขทางจิตวิญญาณ สถาบันพระสันตะปาปาจึงสร้างกฎหมายโดยวางอยู่บนพื้นฐานของ กรอบความคิดทางศีลธรรม ซึ่งเท่ากับว่านิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติเป็นฐานความคิด ในการสร้างกฎหมายของสถาบันพระสันตะปาปา จึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจเมื่อ Hugo Grotius บิดา แห่งกฎหมายระหว่างประเทศสมัยใหม่ กล่าวว่า รากฐานที่มาของกฎหมายระหว่างประเทศมาจาก กฎหมายธรรมชาติ ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของหลักเหตุผลและศีลธรรม และเมื่อหากกล่าวถึงคุณูปการ ของนิติปรัชญาตามกฎหมายธรรมชาติ ก็คงต้องยกคำกล่าวของ Sir Henry Maine ที่ว่ากฎหมายธรรมชาติ ได้แสดงให้เห็นบทบาทอันยิ่งใหญ่ในการเป็นบ่อเกิดแห่งกฎหมายระหว่างประเทศ²⁷ คำกล่าวนี้ได้รับการสนับสนุนในทางปฏิบัติโดยศาลยุติธรรมระหว่างประเทศอีกด้วย เพราะเหตุว่ามีการอ้างอิงหลักกฎหมาย ทั่วไปอันเป็นกฎหมายธรรมชาติชนิดหนึ่งของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศในหลายคดี²⁸

²⁶สำนักของคนในทวีปยุโรปสมัยกลางนั้นมองว่าทุกนครรัฐอยู่ในอาณาจักรของพระคริสต์อันหนึ่งอันเดียวกัน ภายใต้พระเจ้าองค์เดียวกัน ดังที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Christendom ซึ่งแปลว่าอาณาจักรพระคริสต์

²⁷J. L. Brierly, *The Law of Nations* (Oxford: Clarendon Press, 1972), p. 24.

²⁸จรัญ โฆษณานันท์, *นิติปรัชญา* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2566), หน้า 153.

อย่างไรก็ตาม การที่เราสามารถเข้าใจฐานความคิดที่ว่าเหตุผลตามธรรมชาติหรือมโนธรรมที่มีอยู่ในตัวมนุษย์เป็นที่มาของกฎหมายซึ่งนับว่าเป็นข้อดีของปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติก็ไม่ได้หมายความว่าแนวคิดนี้จะไม่ถูกโจมตี โดยเฉพาะเมื่ออยู่ในภาวะที่กฎหมายบ้านเมืองต้องบัญญัติขึ้นโดยที่ขัดหรือแย้งกับเหตุผลตามธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีความจำเป็นที่บ้านเมืองให้ความสำคัญเกี่ยวกับความมั่นคง ความอยู่รอด หรือการบริหารงานของรัฐต้องมาก่อนเหตุผลตามธรรมชาติหรือมโนธรรมของมนุษย์ ต่อประเด็นดังกล่าวปรัชญาของนักบุญโทมัสแสดงให้เห็นว่ากฎหมายธรรมชาติมีอาจทำให้กฎหมายบ้านเมืองเป็นอันสิ้นสภาพบังคับไปได้ นักบุญโทมัสไม่เห็นด้วยกับการต่อต้านกฎหมายของบ้านเมือง และอำนาจของรัฐ กล่าวโดยเฉพาะกรณีกฎหมายบ้านเมืองที่ตราขึ้นแม้ไม่เป็นธรรมซึ่งหมายความว่าไม่มีค่าทางศีลธรรมตามเหตุผลในธรรมชาติ แต่หากเจตนารมณ์เป็นไปเพื่อความสงบเรียบร้อยของรัฐก็ยังมีนิติสถานะเป็นกฎหมาย²⁹ กรณีดังกล่าวนี้ทำให้เกิดข้อกังขาว่าทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสไม่สอดคล้องกับแนวคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติที่เป็นมาตั้งแต่สมัยกรีกซึ่งอาจถือว่าเป็นกระแสหลัก นอกจากนี้ กรณีเช่นว่าเป็นผลให้มีบุคคลสามารถเข้าใจได้ว่านิติปรัชญาของนักบุญโทมัสไม่กลมกลืนสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเชิงภาพรวมในโครงการทางปรัชญา (philosophical scheme) ทั้งองค์ภาพของท่าน

ประเด็นปัญหานี้อาจกำเนิดมาจากโครงการทางปรัชญาของนักบุญโทมัสเองที่ไม่ปฏิเสธความรู้ที่มาจากประสาทสัมผัสหรือการสังเกตธรรมชาติตามชนบปรัชญาของอริสโตเติล³⁰ เพราะท่านเป็นผู้สืบทอดแนวคิดทางปรัชญาของอริสโตเติล ในขณะเดียวกันโครงการทางปรัชญาของนักบุญโทมัสก็ไม่ปฏิเสธปัญญาที่มาจากการเผยให้เห็นโดยพระเจ้า หรือที่อาจเรียกว่า ญาณทัศนะ (revelation) ที่อธิบายว่า โดยการที่มนุษย์ปฏิบัติตามกฎหมายมนุษย์ในสังคมของรัฐ จิตวิญญาณของมนุษย์สามารถเข้าถึงความรอด (หรือ “หลุดพ้น” ในภาษาหรือทัศนะแบบพุทธ) อันเป็นนิรันดร์หลังความตายของมนุษย์ได้³¹

ดังนั้น นักกฎหมายสำนักกฎหมายบ้านเมือง (School of Positive Law or Legal Positivism) มักมีข้อโต้แย้งเรื่องการขาดความชัดเจนในเรื่องฐานอำนาจอันเป็นที่มาแห่งกฎหมายของนิติปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติ และเพราะเหตุนี้จึงนำไปสู่ข้อโต้แย้งเรื่องการขาดสภาพบังคับของกฎหมายธรรมชาติ และในท้ายที่สุดคือข้อโต้แย้งที่ว่า เมื่อกฎหมายบ้านเมืองที่ตราออกมาโดยรัฐขัดหรือแย้ง

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

³⁰ ทำให้มีข้อแย้งในแง่ที่ว่าปรัชญา Essentialism ของอริสโตเติลเป็น Ontology of Morals ไม่ใช่แค่ Metaphysics ผู้สนใจสามารถศึกษาในประเด็นนี้ต่อได้.

³¹ Biography.com Editors, op. cit.

หลักการแห่งนิติปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติแล้ว กฎหมายบ้านเมืองยังคงนิติสถานะเป็นกฎหมาย เช่นนั้น กฎหมายบ้านเมืองยังคงต้องใช้บังคับได้ ส่งผลต่อการได้มาซึ่งข้อสรุปสุดท้ายที่ว่ากฎหมายธรรมชาติเป็นอันไร้ผลเมื่อขัดหรือแย้งกับกฎหมายบ้านเมือง โดยประการสุดท้ายนี้ ทำให้ทฤษฎีศักดิ์แห่งกฎหมายของนักบุญโทมัสเป็นอันใช้ไม่ได้ไปด้วย

5. การตีความนิติปรัชญาของนักบุญโทมัส อไควนัสใหม่เพื่อตอบประเด็นปัญหาทางนิติปรัชญาของนักบุญโทมัส อไควนัส

ในที่นี้ ผู้เขียนนำ Summa Theologica มาพิจารณาโดยใช้หลักปรัชญาจริยศาสตร์ Theory of the Good ดังที่ได้อธิบายแล้วข้างต้นประกอบการตีความ ซึ่งผู้เขียนเสนอว่า สาเหตุหลักของการเข้าใจนิติปรัชญาของนักบุญโทมัสคลาดเคลื่อนคือการขาดการศึกษาของนักบุญโทมัสอย่างนักปรัชญาศึกษาโครงการทางปรัชญาของนักปรัชญาคนใดคนหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงบริบท และสารัตถะแห่งโครงการปรัชญาโดยภาพรวมที่ปรัชญาเฉพาะประเด็นใดประเด็นหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการปรัชญาทั้งสารบบของนักปรัชญาท่านนั้น ตลอดจนใช้หลักนิติปรัชญาที่เสนอไว้ใน The Internal Morality of Law ของ Lon L. Fuller เป็นฐานความคิดร่วมพิจารณาในการตีความด้วย

Summa Theologica ของนักบุญโทมัสมีแนวคิดสำคัญประการหนึ่งที่เป็นปัญหาดังกล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งทำให้นิติปรัชญาของนักบุญโทมัสขัดแย้งกันเอง แนวคิดดังกล่าวมีอยู่ว่ากฎหมายธรรมชาติจะวางหลักอันเป็นอุดมคติและมีศักดิ์สูงกว่ากฎหมายบ้านเมือง หากกฎหมายบ้านเมือง (Human Law) ที่ออกมามีเนื้อหาขัดหรือแย้งกับกฎหมายธรรมชาติ ถ้ากฎหมายบ้านเมืองเช่นว่านั้นมีเจตนารมณ์เพื่อความมั่นคงสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง กฎหมายบ้านเมืองนั้นก็ยังเป็นกฎหมายอยู่ แม้ว่ากฎหมายบ้านเมืองนั้นจะมีเนื้อหาที่ไม่สอดคล้องกับเกณฑ์ที่มีค่าทางศีลธรรมตามสำนักกฎหมายธรรมชาติก็ตาม ต่อการตีความนิติปรัชญาของนักบุญโทมัสใหม่เพื่อตอบปัญหาดังกล่าว สามารถอธิบายโดยใช้ทฤษฎีของ Lon L. Fuller นักกฎหมายสำนักกฎหมายธรรมชาติในปัจจุบันซึ่งแบ่งแยกกฎหมายธรรมชาติออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ “กฎหมายธรรมชาติเชิงแก่นสาร” และ “กฎหมายธรรมชาติเชิงกระบวนการ”³²

ประเภทแรก กฎหมายธรรมชาติเชิงแก่นสารเป็นกฎหมายธรรมชาติที่เน้นเนื้อหา (substantive natural law) ในประการที่ว่ากฎหมายธรรมชาติจะเป็นกฎหมายธรรมชาติได้เมื่อเนื้อหาสารัตถะแห่งบทบัญญัติแห่งกฎหมายนั้นมีค่าทางศีลธรรมในตัว หรือสอดคล้องกับเกณฑ์เชิงคุณค่าที่ถือว่ามีค่าทางศีลธรรม เช่นนี้ เมื่อพิจารณาโครงการทางปรัชญาของนักบุญโทมัสแล้ว ส่วนมากของนิติปรัชญา

³²บุญส่ง ชัยสิงห์กานานนท์, *ปรัชญากฎหมาย* (กรุงเทพมหานคร: อิลูมินันส์ เอ็ดิชั่นส์, 2565), หน้า 78.

ว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสจัดอยู่ในประเภทแรกนี้ แต่สำหรับส่วนที่สร้างประเด็นปัญหาจะได้อธิบายในลำดับต่อไป

ประเภทที่สอง กฎหมายธรรมชาติเชิงกระบวนการนั้นเป็นประเภทที่ Lon L. Fuller มุ่งหมายว่ากฎหมายธรรมชาติควรจะอยู่ในประเภทนี้ กล่าวคือ เมื่อได้ศึกษาแนวคิดของ Lon L. Fuller แล้วเราจะพบว่า ปรัชญากฎหมายธรรมชาติในเชิง “กระบวนการ” นั้นคือแนวคิดที่ยึดถือ “รูปแบบ” (form) หรือ “กระบวนการ” (process) ในการสร้างกฎหมายที่หากกระทำโดยสอดคล้องกับคุณค่า (value) ที่ให้กับกระบวนการ ซึ่งมีองค์ประกอบตามที่ Lon L. Fuller อธิบายไว้ในทฤษฎี Morality of Law แล้วก็ถือว่ากฎหมายที่ออกมานั้นมีค่าเป็นกฎหมายตามปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติ³³

จะเห็นได้ว่า แนวคิดของ Lon L. Fuller ซึ่งเกิดที่หลังนักบุญโทมัสหลายร้อยปี เมื่อพิจารณาในชั้นแรก อาจเข้าใจว่านักนิติปรัชญาทั้งสองท่านนี้นั้นเน้นแนวคิดคนละประเภทของกฎหมายธรรมชาติดังกล่าวข้างต้น แต่หากพิจารณาโดยแท้ กล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นย่อยของนักบุญโทมัสที่อาจเข้าใจผิดกันว่าขัดแย้งหลักการของสำนักกฎหมายธรรมชาตินั้น หากพิจารณาโดยคำนึงถึงหลักการใน Summa Theologica บนฐานความคิดเชิงปรัชญากรอบใหญ่ของนักบุญโทมัส กล่าวคือ Theory of the Good แล้ว สามารถอธิบายได้ว่า หากกฎหมายบ้านเมือง (Human Law) นั้น ๆ ได้ผ่านกระบวนการตราของรัฐที่สอดคล้องกับแนวคิดกฎหมายธรรมชาติ ไม่ว่ารัฐนั้นจะปกครองด้วยระบอบการปกครองใด กฎหมายบ้านเมืองนั้นแม้มีเนื้อหาที่ขัดแย้งกับนิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติ ดังกรณีที่นักบุญโทมัสกล่าวไว้ใน Summa Theologica ว่าเป็นกฎหมายบ้านเมืองที่ตราเพื่อความจำเป็นของรัฐ เช่น ความมั่นคงอยู่รอดของรัฐที่แม้ขัดกับเหตุผลตามกฎหมายธรรมชาติ กฎหมายบ้านเมืองเช่นนั้นก็ยังเป็นกฎหมายอยู่ อีกทั้งยังสามารถดำรงอยู่โดยมีค่าศีลธรรมตามแบบนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติด้วย นี่เป็นเพราะเหตุว่า การที่กฎหมายเช่นนั้นยังเป็นกฎหมายที่มีค่าทางศีลธรรมตามแนวคิดกฎหมายธรรมชาติอยู่ได้ก็เนื่องด้วยกฎหมายนั้นถูกตราขึ้นโดยกระบวนการที่มีค่าทางศีลธรรมแบบกฎหมายธรรมชาติ ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณาผ่านมุมมองนิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติของ Lon L. Fuller แล้ว ก็ต้องกล่าวว่ากระบวนการตรากฎหมายบ้านเมืองนั้น หากได้ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดในทฤษฎี Internal Morality of Law ของ Lon L. Fuller³⁴ ด้วยแล้ว กฎหมายบ้านเมืองนั้นย่อมสอดคล้องกับนิติปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติ ซึ่งกฎหมายบ้านเมืองของนักบุญโทมัส

³³เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

³⁴Eight Internal Criteria of Legality หรือ Internal Morality of Law (หลักศีลธรรมภายในของกฎหมาย) ของ Lon L. Fuller ทั้ง 8 ประการที่ผู้เขียนสรุปมา มีดังนี้

1. กฎหมายต้องขึ้นจากการปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการอนุญาตให้กระทำ หรือห้ามการกระทำ หรือเรียกร้องให้มีการปฏิบัติในลักษณะใดจากบุคคลที่อยู่ใต้กฎหมาย

ในกรณีนี้มุ่งหมายถึงกฎหมายบ้านเมืองที่มีลักษณะตามเกณฑ์ในทฤษฎี Internal Morality of Law ดังนี้ กฎหมายบ้านเมืองกรณีนี้ของนักบุญโทมัสย่อมสอดคล้องกับนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติ หรือกล่าวได้ว่าย่อมเป็นกฎหมายธรรมชาติไปด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความชอบธรรมของกฎหมายบ้านเมือง หรือความชอบด้วยกฎหมายธรรมชาติของกฎหมายบ้านเมืองขึ้นอยู่กับ “กระบวนการ” สร้างกฎหมาย บ้านเมืองที่จำเป็นต้องเป็นกระบวนการที่มีค่าทางศีลธรรมได้ด้วย ไม่จำกัดเฉพาะ “เนื้อหา” ของกฎหมาย ที่ต้องมีค่าทางศีลธรรม ในอุทาหรณ์นี้ กฎหมายบ้านเมืองโดยเนื้อหานั้นไม่มีค่าทางศีลธรรม แต่กระบวนการ ตรากฎหมายของรัฐมีค่าทางศีลธรรม ดังนี้ กฎหมายบ้านเมืองใน Summa Theologica ที่นักบุญ โทมัสยอมรับว่าสามารถขัดหรือแย้งกับกฎหมายธรรมชาติได้และยังคงนิติสถานะเป็นกฎหมายอยู่นั้น ก็เนื่องจากว่ากฎหมายบ้านเมืองดังกล่าวมีที่มาหรือ “กระบวนการ” ในการตราหรือการบัญญัติของรัฐ ที่มีค่าทางศีลธรรมตามนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติ กฎหมายบ้านเมืองนั้นจึงเป็นที่ยอมรับได้ สำหรับกฎหมายธรรมชาติ กล่าวอีกนัยคือ เนื้อหาของกฎหมายบ้านเมืองอาจขัดแย้งกฎหมาย ธรรมชาติ แต่กระบวนการอันเป็นที่มาของกฎหมายบ้านเมืองนั้นไม่ขัดแย้งกฎหมายธรรมชาติ กฎหมาย บ้านเมืองนั้นย่อมมีนิติสถานะเป็นกฎหมาย หรือกล่าวให้ที่ชัดได้ว่าย่อมเป็นกฎหมายธรรมชาติไปด้วย ตามทัศนะของนักบุญโทมัส และ Lon L. Fuller นั่นเอง

Lon L. Fuller ให้ความสำคัญกับกฎหมายธรรมชาติแบบคลาสสิกอย่างนักบุญโทมัสในฐานะ ที่เป็นกฎหมายธรรมชาติที่เน้น “แก่นสาร” หรือ “เนื้อหา” ซึ่งมีจุดสุดท้ายอันเหมาะสม คือ การทำให้ ปราบกฎในรูปแบบของกฎเกณฑ์ทางกฎหมายในสังคม นี้อย่างแสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของ Lon L. Fuller ในการทำให้กฎหมายธรรมชาติได้เป็นกฎหมายที่เป็นจริงในสังคมทำนองเดียวกับสำนักกฎหมาย บ้านเมืองด้วย ซึ่งทำให้ความหมายของกฎหมายธรรมชาติเชิงแก่นสารในทฤษฎีของ Lon L. Fuller สอดคล้องกับส่วนมากของนิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสที่เป็นกฎหมาย ธรรมชาติเชิงแก่นสาร โดยที่แก่นสารหรือเนื้อหานี้มาจากการเข้าถึงกฎหมายนิรันดร์โดยผ่านเครื่องมือคือ

2. กฎหมายต้องมีการประกาศให้ทราบ เพื่อที่บุคคลที่อยู่ใต้กฎหมายจะสามารถเข้าถึงเนื้อหาสาระที่กฎหมายสั่ง
3. กฎหมายต้องบัญญัติในลักษณะที่สามารถเข้าใจได้เพื่อที่บุคคลที่อยู่ใต้กฎหมายจะได้รู้ว่ากฎหมายเรียกร้อง สิ่งใดหรือการกระทำใด หรืออนุญาต หรือห้ามกระทำการใด
4. กฎหมายไม่ควรมีผลย้อนหลังแต่ต้องมีผลไปข้างหน้า เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถนำกฎหมายไปพิจารณา ในการมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับกฎหมายหรือเพื่อการตัดสินใจอันเกี่ยวกับตัวบุคคลนั้น บุคคลอื่น ตลอดจนนิติกรรมต่าง ๆ เพื่อที่บุคคลจะได้ดำรงชีวิตได้ตามที่คาดหวังไว้ได้แต่แรก
5. กฎหมายต้องบัญญัติให้ชัดเจน ไม่เคลือบคลุม ไม่ขัดแย้งกันเอง
6. กฎหมายต้องบัญญัติในลักษณะที่เป็นจริง ใช้บังคับได้ และสามารถนำไปปฏิบัติตามได้
7. ข้อเรียกร้องต่าง ๆ ของกฎหมายที่มีต่อพลเมืองและบุคคลภายใต้กฎหมายนั้นต้องมีเสถียรภาพอย่างต่อเนื่อง
8. กฎหมายและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภายใต้กฎหมายต้องมีความสอดคล้องกันในการปฏิบัติ หน้าที่หรือการใช้อำนาจกฎหมาย.

เหตุผลของมนุษย์ที่มีแนวโน้มพัฒนาสู่ความดี หรือที่มีการใช้เหตุผลในฐานะที่เป็นเหตุผลอันเป็นสากลร่วมกันกับทุกคน เหตุผลที่เป็นไปเพื่อ the moral common good อันมีลักษณะเป็นภาวีสัย (ตาม Theory of the Good) เพื่อให้ได้กฎหมายธรรมชาติออกมาซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายที่มีค่าทางศีลธรรมตามแนวคิดกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัส

สำหรับประเด็นปัญหาของนิติปรัชญาของนักบุญโทมัสที่เกี่ยวกับกฎหมายบ้านเมืองที่ขัดหรือแย้งกฎหมายธรรมชาติใน Summa Theologica นั้น นักบุญโทมัสมุ่งหมายถึงกฎหมายบ้านเมืองที่รัฐตราขึ้นมาโดย “กระบวนการที่มีค่าทางศีลธรรม” หรือก็คือ กระบวนการตราที่มี “ศีลธรรมภายในกฎหมาย” (Internal Morality of Law) ตามทฤษฎีของ Lon L. Fuller กฎหมายบ้านเมืองในปัญหานี้ย่อมชอบด้วยหลักการของกฎหมายธรรมชาติไปด้วย เพราะมี “กระบวนการ” ที่ชอบด้วยปรัชญากฎหมายธรรมชาติ ดังนี้ เราจึงกล่าวได้อีกด้วยว่า แนวคิดของนักบุญโทมัสสอดคล้องกับแนวคิดของ Lon L. Fuller ในส่วนของกฎหมายธรรมชาติเชิงกระบวนการ

6. บทสรุป: ปัญหาที่ไม่ใช่ปัญหาของนิติปรัชญาวาดด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัส อควินัส

จากการทำความเข้าใจปรัชญาของนักบุญโทมัสในแขนงจริยศาสตร์ (Ethics) อันว่าด้วยศีลธรรม (morals) ซึ่งถือเป็นเกณฑ์คุณค่า (value) ในการให้คุณค่าว่าสิ่งใดมีค่าทางศีลธรรม ซึ่งในที่นี้คือการใช้เกณฑ์คุณค่ากับกฎหมาย กล่าวโดยเฉพาะเจาะจง คือ การทำความเข้าใจ Theory of the Good ซึ่งเป็นปรัชญาระดับอภิปรัชญา (Metaphysics)³⁵ ทำให้เราเข้าใจโครงการทางปรัชญา (philosophical scheme) ของนักบุญโทมัสที่ถูกใช้เป็นกรอบความคิดใหญ่หรือบริบท (context) ทางปรัชญาของนักบุญโทมัสที่ครอบคลุมหลักปรัชญาย่อยทั้งหมดก่อนที่จะไปศึกษานิติปรัชญาซึ่งถือเป็นส่วนย่อย โดยเฉพาะที่อยู่ภายในบริบทของ Theory of the Good อีกที กล่าวคือ Summa Theologica ซึ่งเป็นปรัชญากฎหมายของนักบุญโทมัส การศึกษาในลักษณะนี้จะทำให้เข้าใจนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติในฉบับของนักบุญโทมัสได้อย่างเที่ยงตรงมากขึ้น

เมื่อพิจารณาแนวคิดทางนิติปรัชญาใน Summa Theologica ของนักบุญโทมัสในฐานะปรัชญาชุดย่อยที่อยู่ภายในบริบทของปรัชญาชุดใหญ่ กล่าวคือ Theory of the Good³⁶ ทำให้เข้าใจ

³⁵อันส่งผลให้ปรัชญากฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสเป็นทั้งอภิปรัชญา (Metaphysics) และเทววิทยา (Theology) ในเวลาเดียวกัน ดังที่ Fulvio Di Blasi กล่าวว่า Aquinas's theory of natural law is ultimately as theological as it is metaphysical.

³⁶ปรัชญากฎหมายถูกจัดไว้อยู่ในแขนงปรัชญาจริยศาสตร์ (Ethics) ในความหมายของปรัชญาโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักการของสำนักกฎหมายธรรมชาติที่มองว่ากฎหมายยึดโยงอยู่ภายใต้หลักการทางศีลธรรมซึ่งเป็นสาระของปรัชญาจริยศาสตร์.

ได้ว่า อันที่จริงความคิดเรื่องคุณค่าของอริสโตเติลที่สานต่อโดยนักบุญโทมัสนั้น ไม่ใช่เรื่องเกณฑ์คุณค่า (value) ที่เป็นอัตวิสัย (subjective) หากแต่เป็นภาววิสัย (objective) โดยนักบุญโทมัสเรียกเกณฑ์คุณค่านี้ว่า The Good โดยประการนี้เกณฑ์คุณค่าจึงไม่แปรผันตรงตามอำเภอใจของบุคคลที่เป็นเจ้าของกระบวนการทางเหตุผลในการประเมินเชิงคุณค่าทางศีลธรรมต่อกฎหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่งกฎหมายจึงไม่ได้มีค่าทางศีลธรรมเพราะหรือไม่ได้ขึ้นอยู่กับชุดเหตุผลที่ใช้ในการตัดสินของแต่ละบุคคล หากแต่เกณฑ์เช่นนั้นย่อมมีอยู่แล้วแยกต่างหากจากตัวบุคคลทุกคน เช่นนี้ หลักปรัชญากฎหมายธรรมชาติจึงไม่แปรผันตามปัจเจกบุคคลใด ทั้งยังใช้เป็นเครื่องตรวจสอบบรรดากฎหมายที่ออกโดยบ้านเมืองได้ กฎหมายธรรมชาติที่เป็นภาววิสัยของนักบุญโทมัสนี้ก็คือ กฎหมายธรรมชาติแบบคลาสสิกหรือกฎหมายธรรมชาติเชิงเนื้อหาของ Lon L. Fuller

อย่างไรก็ตาม อาจเป็นที่กังขาได้ว่าเกณฑ์คุณค่าที่เป็นภาววิสัยเช่นนั้นอยู่ที่ใด นักบุญโทมัสย่อมตอบว่า เกณฑ์คุณค่าอันสูงสุดดังกล่าวอยู่ที่พระเจ้าในฐานะกฎหมายนิรันดร์ (Eternal Law) โดยที่บุคคลพยายามเข้าถึงหลักกฎหมายนิรันดร์ได้โดยสะท้อนมาในรูปแบบของกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) อันเป็นภาววิสัยนี้ จึงสามารถกล่าวได้ว่า กฎหมายนิรันดร์มีความเป็นภาววิสัยในฐานะที่เป็นอภิปรัชญาที่ดำรงอยู่เองโดยพระเจ้า เมื่อบุคคลพยายามเข้าถึงกฎหมายนิรันดร์และได้มาซึ่งหลักกฎหมายธรรมชาติในท้ายที่สุดนั้น กฎหมายธรรมชาติที่ได้มาจากการพยายามเข้าถึงกฎหมายนิรันดร์ของพระเจ้านั้นจึงเป็นภาววิสัยตามต้นกำเนิดคือกฎหมายนิรันดร์ด้วย หากจะกล่าวโดยภาพจริงของมนุษย์โดยง่ายก็คือ ทุกคนใช้เหตุผลตามธรรมชาติเพื่อเข้าถึงความดี (the Good) อันเป็นของกลาง อันเป็นภาววิสัย เพราะความดีก็ไม่ต่างจากพระเจ้าที่ปรากฏอยู่ในทางภาววิสัยให้แก่มนุษย์ทุกคน เป็นความดีงามสากลที่ไม่ใช่ของใคร ไม่ขึ้นกับใคร กระบวนการทางเหตุผลและตรรกะของมนุษย์ในการทำความเข้าใจความดีหรือพระเจ้าที่เป็นภาววิสัยนี้เอง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ทำความเข้าใจกฎหมายนิรันดร์ที่ทำให้มนุษย์ได้มาซึ่งกฎหมายธรรมชาติของตน กฎหมายธรรมชาตินี้ก็ย่อมเป็นภาววิสัยตามกฎหมายนิรันดร์ที่มาจากความดีสากลหรือพระเจ้าที่เป็นภาววิสัยมาตั้งแต่ต้นด้วยเช่นเดียวกัน ผู้เขียนตีความว่า “การได้มา” ซึ่งกฎหมายธรรมชาติโดยการเข้าถึงกฎหมายนิรันดร์อันเป็นภาววิสัยและเป็น the moral common good บ่งถึง “กระบวนการ” ได้มาซึ่งกฎหมายธรรมชาติที่ต้องใช้เหตุผลยังให้ถึงในกฎหมายนิรันดร์ของพระเจ้า ในเมื่อกระบวนการทางตรรกะหรือเหตุผลนั้นกระทำลงไปตามกฎหมายนิรันดร์ที่ต้องกระทำแบบภาววิสัยที่ไม่ขึ้นอยู่กับเหตุผลของปัจเจกชนคนหนึ่งคนใด แต่ต้องเป็นไปด้วยเหตุผลกลางที่คิดแสวงหา the moral common good ที่เป็นประหนึ่งข้อเท็จจริงสากลอันหนึ่งซึ่งทุกคนต้องคิดไปในทางเดียวกันตามหลักปรัชญา Theory of the Good เช่นนี้ “กระบวนการ” ของเหตุผลในการแสวงหากฎหมายในที่นี้คือการแสวงหากฎหมายโดยมนุษย์หรือโดยรัฐที่กระทำลงไปในการหยั่งกฎหมายนิรันดร์เพื่อให้ได้หลักกฎหมาย (ซึ่งในชั้นลึกสุดก็คือ หลักกฎหมายในรูปแบบ “กฎหมายธรรมชาติ” ในภาษาของ

นักบุญโทมัส แต่เป็นกฎหมายธรรมชาติในแบบฉบับของผู้ใช้ “กระบวนการ” ซึ่งจะทำให้เป็นกฎหมายมนุษย์ในลำดับถัดไป) เพื่อประกาศให้เป็นกฎหมายบ้านเมืองออกมา (คือสิ่งเดียวกับคำ “กฎหมายมนุษย์” (Human Law) ในภาษาของนักบุญโทมัส) กล่าวอีกนัยหนึ่ง กฎหมายมนุษย์ หรือแท้ที่จริงแต่เดิมคือกฎหมายธรรมชาติที่ถูกรัฐประกาศให้เป็นกฎหมายบ้านเมืองโดยผ่าน “กระบวนการ” ตามหลักปรัชญาจริยศาสตร์ Theory of the Good นี่ก็คือกฎหมายธรรมชาติเชิงกระบวนการของ Lon L. Fuller นั้นเอง ควรกล่าวสำหรับ ณ ที่นี้อีกด้วยว่า เกณฑ์คุณค่าทางศีลธรรมหรือที่อาจเรียกว่าเป็นคำสั่งของเหตุผลต่อเจตนาให้กระทำแบบมีค่าทางศีลธรรม (moral imperatives) ของนักบุญโทมัสเป็นแบบไม่มีเงื่อนไข (categorical imperatives) มากกว่าจะเป็นแบบมีเงื่อนไข (hypothetical imperatives)³⁷ ดังนั้นย่อมไม่มีกฎหมายธรรมชาติในเชิงสัมพัทธ์ (relative) หากมีแต่ในเชิงสัมบูรณ์ (absolute)

ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่าปัญหาของนิติปรัชญากฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัส แท้ที่จริงแล้วมิใช่ปัญหาในสาระของปรัชญากฎหมายของนักบุญโทมัส ทว่าเป็นปัญหาของการเข้าใจปรัชญาของท่านโดยไม่ลึกซึ้งซึ่งมากกว่า ปัญหาทางนิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสจึงเป็นปัญหาที่มีใช่ปัญหา นิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสไม่ได้ขัดแย้งในตัวเอง ความเข้าใจผิดเช่นนั้นมาจากการไม่ได้พิจารณากฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสผ่านการศึกษาปรัชญาจริยศาสตร์ Theory of the Good และผ่านมุมมองของ Lon L. Fuller ที่แบ่งแยกกฎหมายธรรมชาติออกเป็น 2 ชนิด กล่าวคือ กฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสนั้นหากพิจารณาในทาง “เนื้อหา” แล้ว นิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสเป็นปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติโดยเป็นกฎหมายธรรมชาติชนิดเชิงเนื้อหาตามความหมายของ Lon L. Fuller ในขณะเดียวกัน กฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสนั้นหากพิจารณาในทาง “กระบวนการ” แล้ว นิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสก็ยังคงเป็นปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติโดยเป็นกฎหมายธรรมชาติชนิดเชิงกระบวนการตามความหมายของ Lon L. Fuller โดยที่กฎหมายธรรมชาติชนิดกระบวนการประเภทหลังนี้เองที่ทำให้คำตอบเราต่อปัญหาที่นักบุญโทมัสกล่าวใน Summa Theologica ในประเด็นที่ว่า กฎหมายบ้านเมืองที่ออกเพื่อความจำเป็นของบ้านเมืองแม้ขัดแย้งกฎหมายธรรมชาตียังให้มีนิติสถานะเป็นกฎหมายอยู่ได้ ในประการที่ว่า กฎหมายบ้านเมืองที่นักบุญโทมัสยอมให้มีนิติสถานะเป็นกฎหมายอยู่ได้นั้น เพราะแท้ที่จริงแล้วกฎหมายบ้านเมืองนั้นเป็นกฎหมายธรรมชาติเชิงกระบวนการ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในทัศนะของนักบุญโทมัสนั้น มีกฎหมายธรรมชาติที่เป็น the moral common good ซึ่งดำรงอย่างถาวรวิสัยในส่วนของ “เนื้อหา” และยังมีกฎหมายบ้านเมืองที่แม้มี “เนื้อหา” ขัดกับกฎหมาย

³⁷Edward Feser, op. cit., p. 186. แนวคิดของนักบุญโทมัสนี้ไม่ต่างกับทฤษฎีของอิมมานูเอล ค้านท์ (Immanuel Kant) ผู้สนใจเรื่องคำสั่งของเหตุผลต่อเจตนาให้กระทำ โปรดศึกษา Moral Law ของอิมมานูเอล ค้านท์ (Immanuel Kant) ต่อ.

ธรรมดาแต่กลับมี “กระบวนการ” ตราหรือที่มาที่ชอบด้วยหลักการของกฎหมายธรรมชาติ กฎหมายบ้านเมืองนั้นยังคงมีนิติสถานะเป็นกฎหมายได้ หรือกล่าวให้ถึงที่สุดคือ กฎหมายบ้านเมืองนั้นย่อมเป็นกฎหมายธรรมชาติไปด้วยนั่นเอง ดังนั้น นิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสจึงไม่ย้อนแย้งในตัวเอง นอกจากนี้ การตีความใหม่นี้ทำให้เกิดความตระหนักว่านิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสสอดคล้องกับปรัชญากฎหมายธรรมชาติในปัจจุบันเพราะสามารถใช้ทฤษฎีของ Lon L. Fuller อธิบายได้อย่างลงตัวอีกด้วย

ในท้ายที่สุดนี้ คงไม่เกินจริงไปหากจะกล่าวว่ากระแสของนิติปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติของนักบุญโทมัสในยุคกลางอันไกลโพ้นยังไม่หยุดพัฒนากระแสความคิดทางปรัชญากฎหมายให้ถูกส่งต่อถึงปัจจุบันที่มีใช้เพียงเพื่อให้เราได้ทำความเข้าใจกฎหมายอย่างลึกซึ้งขึ้น หากแต่ยังเพื่อให้เราได้ใคร่ครวญและสานต่อนิติปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- จรัญ โฆษณานันท์. **นิติปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2566.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **อรรถวิสัย/วัตถวิสัยในสังคมศาสตร์/มนุษยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558.
- บุญส่ง ชัยสิงห์กานานนท์. **ปรัชญากฎหมาย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อิลลูมินเชนส์ เอดิชั่นส์, 2565.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. **นิติปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและวารสารนิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. **ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อ่านกฎหมาย, 2664.
- ศศิภา พงษ์ภูษาจันทร์. **กฎหมายย่อมเป็นกฎหมาย ว่าด้วยสำนักกฎหมายบ้านเมืองสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อิลลูมินเชนส์ เอดิชั่นส์, 2564.
- สมักร บุราวาส. **วิชาปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, 2563.
- A Kempis, Thomas. **The Imitation of Christ**. London: Penguin Books, 2013.
- Adamson, Peter. **Medieval Philosophy**. Oxford: Oxford University Press, 2022.
- Aquinas, Thomas, Saint. **Treatise on Law (Summa Theologica, Questions 90 - 97)**. Washington, D.C.: Regnery Publishing, INC., 2001.
- Aristotle. **The Eudemian Ethics**. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Aristotle. **The Politics**. London: Penguin Books, 1992.
- Augustine, Saint, trans., **The Confessions**. By R. S. Pine-Coffin. London: Penguin Books, 1961.
- Babcock Veatch, Henry. **For an Ontology of Morals: A Critique of Contemporary Ethical Theory**. Illinois: Northwestern University Press, 1971.
- Bingham, Tom. **The Rule of Law**. London: Penguin Books, 2011.
- Biography Editors. **Biography** [Online]. Available URL: <https://www.biography.com/religious-figure/saint-thomas-aquinas>, 2024 (February, 1).
- Blackburn, Simon. **Philosophers Their Lives and Works**. London: Penguin Random House, 2019.
- Boyd, Craig. "Natural Law & Right Reason in the Moral Theory of St. Thomas Aquinas." M.A. thesis, Western Kentucky University, 1990.

- Brierly, J. L. **The Law of Nations**. Oxford: Clarendon Press, 1972.
- Buckingham, Will, and others. **The Philosophy Book**. London: Penguin Random House, 2011.
- Catholic Heart Ablaze. **The Natural Law according to Saint Thomas Aquinas** [Online]. Available URL: <https://catholicheartablaze.com/the-natural-law-according-to-st-thomas-aquinas/>, 2024, (March, 15).
- Collins, Michael, and Matthew A. Price. **A History of Christianity**. London: DK Penguin Random House, 2024.
- Cronin, Michael. **The Science of Ethics, Volume 1**. Dublin: M.H. Gill and Son, 1939.
- Di Blasi, Fulvio. **From Aristotle to Thomas Aquinas: Natural Law Practical Knowledge and the Person**. Indiana: St. Augustine Press, 2021.
- Di Blasi, Fulvio. **God and the Natural Law**. Indiana: St. Augustine's Press, 2006.
- Fattah, Javier. "On Natural Law in St. Thomas Aquinas." **REVISTA DE FILOSOFIA UCSC Universidad Católica de la Santísima Concepción Faculty of the Theological Studies and Philosophy** 22, 1 (2023): 117-127.
- Feser, Edward. **Aquinas A Beginner's Guide**. London: Oneworld, 2013.
- Fuller, Lon L. **The Morality of Law**. New Haven and London: Yale University Press, 1977.
- Goyette, John, Mark S. Latkovic, and Richard S. Myers. **St. Thomas Aquinas and the Natural Law Tradition: Contemporary Perspectives**. Washington D.C.: Catholic University of America Press, 2004.
- Jaron Daniel Schoone. **No Moral Progress without an Objective Moral Ontology** [Online]. Available URL: <http://www.hrpub.org>, 2024, (March, 10).
- Kant, Immanuel. **Critique of Pure Reason**. London: Penguin Classics, 2007.
- Kant, Immanuel. **The Moral Law**. London: Routledge Classics, 2015.
- Lisska, Anthony J. **Aquinas's Theory of Natural Law: An Analytic Reconstruction**. Oxford: Clarendon Press, 1998.
- Marino, Gordon. **Ethics The Essential Writings**. New York: Modern Library, 2010.
- Martin, Christopher. "The Fact/Value Distinction." In **Human Values**, London: Palgrave Macmillan, 2004.

- Mitchell, Paul. **The Law**. London: Penguin Random House, 2010.
- Oderberg, David. “The Metaphysical Foundations of Natural Law.” in **Natural Law and Contemporary Society**. Washington D.C.: Catholic University of America Press.
- Ollerton, Andrew. **The Bible A Story that Makes Sense of Life**. London: Hodder & Stoughton, 2021.
- O’Connor, D. J. **Aquinas and Natural Law**. London: Palgrave, 1968.
- Public Discourse The Journal of the Witherspoon Institute. **The Natural Law Theory of Thomas Aquinas** [Online]. Available URL: [https:// www.thepublicdiscourse.com/2021/08/77294/](https://www.thepublicdiscourse.com/2021/08/77294/), 2024, (April, 10).
- Rawls, John. **Theory of Justice**. London: Harvard University Press, 1971.
- Stanford Encyclopaedia of Philosophy. **The Natural Tradition in Ethics** [Online]. Available URL: <https://www.plato.stanford.edu/entries/natural-law-ethics/>, 2024, (April, 10).
- Stephen, Leslie. **Science of Ethics**. London: Forgotten Books Press, 2018.
- Tidball, Derek, and others. **Bible Stories**. London: Penguin Random House, 2021.
- Veatch, Henry. **Natural Law and the ‘Is’-‘Ought’ Questions: Queries to Finnis and Grisez**. Swimming Against the Current in Contemporary Philosophy. Washington D.C.: Catholic University of America Press, 1990.